

Brussels Studies

La revue scientifique électronique pour les recherches
sur Bruxelles / Het elektronisch wetenschappelijk
tijdschrift voor onderzoek over Brussel / The e-journal
for academic research on Brussels

Collection générale | 2014

Rock the Canal! Bijdrage tot de geschiedenis van het cultureel leven in de Brusselse kanaalzone

*Rock the Canal! Contribution à l'histoire de la vie culturelle dans le territoire
du canal à Bruxelles*

Rock the Canal! A history of cultural life in the canal area of Brussels

Yves Rouyet

Traducteur : Ben Winant

Édition électronique

URL : <http://journals.openedition.org/brussels/1212>

DOI : 10.4000/brussels.1212

ISSN : 2031-0293

Éditeur

Université Saint-Louis Bruxelles

Référence électronique

Yves Rouyet, « *Rock the Canal!* Bijdrage tot de geschiedenis van het cultureel leven in de Brusselse kanaalzone », *Brussels Studies* [Online], Algemene collectie, nr 75, Online op 31 mars 2014, geraadpleegd op 23 avril 2019. URL : <http://journals.openedition.org/brussels/1212> ; DOI : 10.4000/brussels.1212

Licence CC BY

Nummer 75, 31 maart 2014. ISSN 2031-0293

Yves Rouyet

Rock the Canal!

Bijdrage tot de geschiedenis van het cultureel leven in de Brusselse kanaalzone

Vertaling: Ben Winant

Sinds het einde van de jaren '70 behoren de wijken langs het kanaal in Brussel tot de meest innoverende locaties voor avant-gardistische artistieke creatie op het vlak van niet-klassieke muziek, hedendaagse dans, experimenteel theater en multidisciplinaire en digitale kunstvormen. De culturele actoren vonden er vastgoed dat beschikbaar was tegen lage prijzen wegens de deïndustrialisatie en de late en vrij trage gentrificatie.

Het artikel strekt ertoe de sleuteletappes in de ontwikkeling van de alternatieve cultuur in de kanaalzone, binnen en vooral buiten het circuit van de erkende en gesubsidieerde instellingen, toe te lichten. Het artikel gaat uit van de hypothese dat de ontmoeting tussen artiesten en dit bijzondere gebied tot een kruisbestuiving heeft geleid. Enerzijds heeft het gebied de artistieke creativiteit gestimuleerd met zijn troeven: stedelijkheid, deïndustrialisatie en kosmopolitisme. Anderzijds heeft de organisatie van de culturele activiteiten een publiek aange trokken dat anders zelden in die wijken kwam. Dat heeft bijgedragen tot een gedeeltelijke verbetering van het imago van de kanaalzone.

Yves Rouyet is geograaf, stedenbouwkundige en master vastgoedwetenschappen. Hij doceert aan de faculteit Architectuur van de Université libre de Bruxelles. Bij het Agentschap voor Territoriale Ontwikkeling (ADT-ATO) is hij verantwoordelijk voor de ontwikkeling van de strategische gebieden van Brussel en volgt hij de vastgoedtransacties en stedenbouwkundige transformaties in de Kanaalzone op de voet. Hij is een aandachtige observator van het Brusselse culturele leven en was onder meer kabinetschef van de schepen van cultuur van de gemeente Elsene. Hij is medeauteur van het hoofdstuk over de Europese Wijk in The Brussels Reader (VUB Press, 2013).

Yves Rouyet, +32(0)2 563 61 40, yrouyet@adt.irisnet.be

Benjamin Wayens (Redactiesecretaris), +32(0)2 211 78 22, bwayens@brusselsstudies.be

Video 1. cultuurplaatsen voor levende kunsten in de Kanaalzone, vandaag. Videobeelden zijn geïntegreerd in de ePub-versie van de tekst, maar eveneens zichtbaar online : <http://vimeo.com/channels/BruS>

Een groot aantal foto's, affiches, flyers en plannen zijn beschikbaar op de site <http://rockthecanal.tumblr.com/>

Inleiding

1. Sinds de jaren '70 is de Brusselse kanaalzone¹ een innoverend en productief gebied met grote artistieke creativiteit op het vlak van niet-klassieke muziek, hedendaagse dans, experimenteel theater en multidisciplinaire en digitale kunstvormen. De intellectuele bloei sinds 1968, de artistieke verkenning en de kruisbestuiving van kunstdisciplines, discoursen en publieksgroepen lagen aan de basis van een groot aantal nieuwe culturele initiatieven in Brussel. Ze vonden een gunstige voedingsbodem in het gebied rond het kanaal: door de deïndustrialisatie en de late en vrij trage gentrificatie was er lange tijd vastgoed tegen lage prijzen beschikbaar. Vanaf het einde van de jaren '70 werd het gebied een plaats waar avantgardisten of avant-gardistische groepen elkaar ontmoetten en samenwerkten en aldus een zeer dynamisch bicommunautair cultureel netwerk uitbouwden, dat ook vandaag nog zeer actief is.

2. Dit artikel strekt ertoe de sleuteletappes in de ontwikkeling van de alternatieve muziekcultuur in de kanaalzone, binnen en vooral buiten het circuit van de erkende en gesubsidieerde instellingen, te omschrijven. Het artikel stoelt op de hypothese dat de ontmoeting tussen artiesten en dit bijzondere gebied tot een kruisbestuiving heeft geleid. Enerzijds heeft het gebied de artistieke creativiteit (en zelfs de reeds gevestigde instellingen) gestimuleerd met zijn troeven: stedelijkheid, deïndustrialisatie en kosmo-

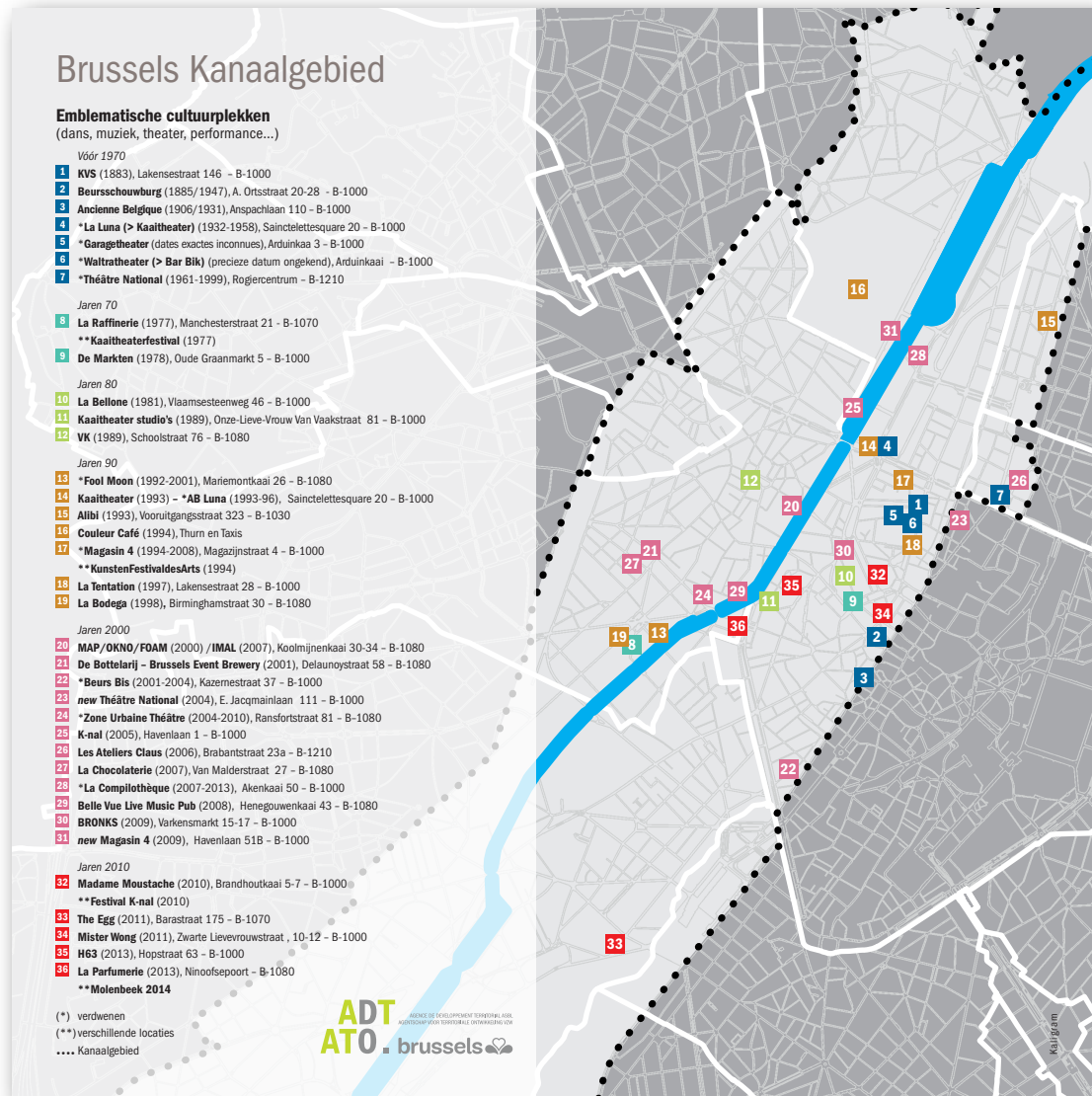
politisme. Anderzijds heeft de organisatie van de culturele activiteiten een publiek aangetrokken dat anders nooit "het kanaal zou zijn overgestoken", wat aldus heeft bijgedragen tot de gedeeltelijke verbetering van het imago van het gebied.

3. Er is systematisch een inventaris opgemaakt van de cultuurplaatsen in de kanaalzone die sinds het midden van de jaren '70 openstaan voor het publiek en vooral een artistieke roeping hebben. De inventaris is opgesteld op basis van uiteenlopende bronnen die elkaar wederzijds bevestigen: persoonlijke herinneringen, getuigenissen van actoren, cultuuragenda's, kritieken, persartikels, internetsites van de instellingen, affiches, flyers, concerttickets en bezoeken ter plaatse. Het grote aantal bronnen maakt het mogelijk om de informatie over de artistieke performances bijeen te brengen (namen van de locaties, de ligging, de sleuteldatum in hun geschiedenis, de actoren, de kunstdisciplines en de eventuele subsidiebronnen).

4. De ateliers van privékunstenaars, de gemeenschapscentra en de concertcafés zijn niet opgenomen in de inventaris, hoewel ze zeker in grote mate hebben bijgedragen tot de dynamiek van de podiumkunsten. Vooral de Antwerpselaan tussen de Antwerpsepoort en het kanaal was een trefpunt voor de Brusselse populaire cultuur: cafés met grote zalen waar bigbands optraden, bioscopen, theaters² en zelfs een groot lunapark (op het terrein waar in 1932 het Lunatheater werd gebouwd). Die cultuurplaatsen waren zeer actief vóór de Tweede Wereldoorlog, maar verdwenen geleidelijk, onder meer omdat jazz vervangen werd door rock & roll en de zalen niet geschikt waren voor dat nieuwe muziekgenre. De aantasting van de stedenbouwkundige en sociale structuur ten gevolge van het Manhattan-project werkte de verdwijning eveneens in de hand. Meer recentelijk, in de jaren '90, gingen in de omgeving van de Beurschouwburg opnieuw een aantal cafés open (zoals Le Bizon of l'Archiduc), die bijdragen tot het culturele leven in de Sint-Goriks-Dansaertwijk.

¹ De kanaalzone omvat alle wijken langs het kanaal Willebroek-Charleroi dat door het Brussels Gewest loopt. De zone komt overeen met het gebied dat afgebakend is in het richtplan voor de Kanaalzone van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Het gebied strekt zich in het oosten uit tot aan het Beursgebouw in de Vijfhoek en in het westen tot aan het Weststation.

² Gesprek van Jan Ackenhausen (ATO) met Jari Demeulemeester, februari 2014. Sinds het begin van de jaren '70 heeft Jari Demeulemeester gewerkt in het Brusselse culturele milieu: hij startte als consulent bij Contact & cultuurcentrum, hij was animator (1972-1974) in de Beurschouwburg en werd daarna artistiek directeur (1974); hij zette het festival *Mallemunt* op poten, richtte mee het festival van het *Kaaitheater* op en leidde de Ancienne Belgique van 1989 tot 2011.

Figuur 1. Kaart van de cultuurplaatsen voor levende kunsten in de kanaalzone.

5. De transformatie van de Kanaalzone is vanuit stedenbouwkundig, historisch en sociologisch oogpunt al in ruime mate beschreven, zowel vanuit academische invalshoek [De Beule, 1994; Deligne, 2005; Van Crieelingen, 2006; Demey, 2008] als in het kader van de basisdossiers van de Wijkcontracten of het Kanaalplan. De culturele activiteiten in dat gebied kwamen daarentegen weinig aan bod in de Brusselse wetenschappelijke literatuur, met de bekende uitzondering van het recente artikel van Tatiana Debroux [2013] over de beeldende kunstenaars.

1. De kanaalzone: tussen grensgebied en kansrijk gebied

6. De kanaalzone, namelijk het Zennedal, was vanaf de 16^e eeuw en vooral vanaf de 19^e eeuw de plaats bij uitstek voor het uitbouwen van vervoerinfrastructuur en de ontwikkeling van industriële en havenactiviteiten [Demey, 2008]. Na de deïndustrialisatie kampte het gebied met een aantal sociaaleconomische problemen: stadskankers, braakliggende gronden, verouderde en slecht onderhouden woningen van het onderste segment van de huurmarkt [Vandermotten, 1999, p. 136] en een vrij achtergestelde bevolking die nergens anders op de woningmarkt terecht kon. Het gebied dat door sociologen en geografen de “Arme Sikkels” wordt genoemd, is dus de erfenis van deze industriële geschiedenis. De verre sporen van dat verleden, die onder op de woningmarkt tot uiting komen, zijn een hoge werkloosheid, vooral bij jongeren, een lage scholingsgraad, een moeizame inschakeling op de arbeidsmarkt, lage inkomsten ... [Kesteloot en Van der Haegen, 1997].

7. De Kanaalzone heeft dus lang geleden onder een slecht imago. De wijken langs het kanaal in Kuregem, Molenbeek en Laken, waar veel arbeiders woonden en waar zich vervolgens na de Tweede Wereldoorlog een groot aantal migranten vestigden, werden verwaarloosd of -juister - genegeerd en aan hun lot overgelaten door de hogere klassen, die vooral “aan de andere kant van het kanaal” woonden in de gemeenten van het zuiden en het oosten van het Gewest. Het kanaal was dus een echte scheidingslijn in de stad tussen twee verschillende werelden. Dat is trouwens wat kunstenaar Emilio López-Menchero symboliseert met een replica van het Berlijnse “Checkpoint Charlie” aan de Vlaamsepoort in 2010 op een brug over het kanaal, waar de zeer hippe

Dansaertstraat en de zeer populaire Gentsesteenvweg, waar veel Maghrebijnse winkels zijn gevestigd, samenkomen.

Figuur 2. "Checkpoint Charlie", brug over het kanaal, stedelijke actie 2010. Bron: © Emilio López-Menchero

8. Vandaag ondergaat de Kanaalzone ingrijpende veranderingen. Sinds de jaren '90 krijgt het gebied veel aandacht van de overheden in de vorm van verschillende programma's voor "stedelijke herwaardering" [GSSO, 2007]. Sindsdien, met name ten gevolge van de stijging van de vastgoedprijzen in het hele Gewest, stelt men vast dat er een hernieuwde belangstelling is voor de centrumwijken en de kanaalzone bij jonge gezinnen uit de midden- of hogere klassen, die doorgaans goed

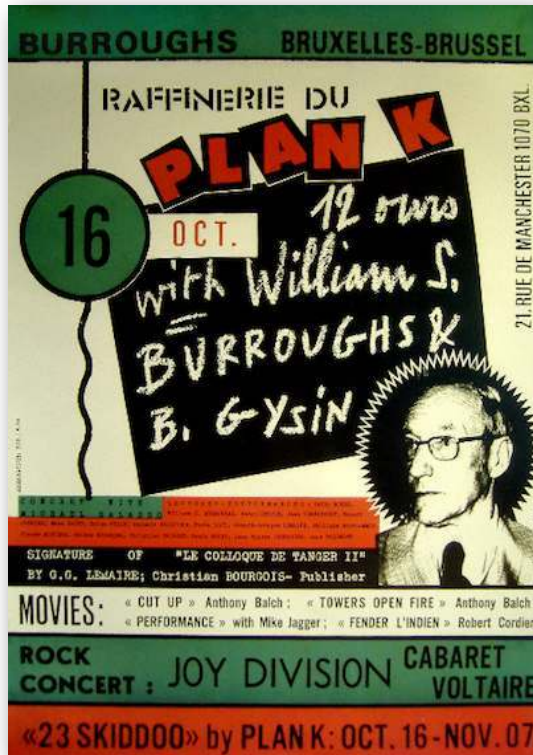
opgeleid zijn en eigenaar willen worden van hun woning en met de inkomsten die ze bij de start van hun loopbaan hebben, geen betaalbare woning in de stad vinden. Tot slot hebben meer recentelijk private vastgoedontwikkelaars hun blik op het gebied laten vallen, waardoor sommigen het als het nieuwe kloppende hart van de stad beschouwen³.

9. Op zuiver cultureel vlak kan men de hypothese formuleren dat de jeugd van de gegoede burgerij van de wijken van het zuidoosten van het Gewest tijdens de decennia '70, '80 en '90 enkel het kanaal overstak uit nieuwsgierigheid naar de alternatieve cultuur die er tot ontwikkeling kwam. De deïndustrialisatie van de kanaalzone na de Tweede Wereldoorlog had een positief aspect voor de artiesten: ze konden tegen lage huurprijzen beschikken over grote onafgewerkte lokalen die vaak goed verlicht waren en bovendien ruimte boden voor een omvangrijke logistieke infrastructuur (leveringen, ateliers, decors).

10. In de laatste dertig jaar wordt een "verschuiving naar het westen" van de beeldende kunstenaars vastgesteld onder invloed van de herwaardering van de dicht bij het kanaal gelegen wijken, onder meer ten westen van de Vijfhoek, wegens de centrale ligging en de economische toegankelijkheid [Debroux, 2013]. Men stelt vast dat er tegelijk met de vestiging van de artiesten locaties werden geopend waar beeldende kunst in ruime zin gecreëerd en/of verspreid wordt: galerieën, artistieke kraakpanden (zoals die van de vereniging Moving Art Studio), musea (zoals het Plasticarium aan de Locquenghienstraat) en diverse andere instellingen (Bains connective in Vorst, Comptoir du Nylon, la Centrale électrique, enz.).

11. Volgens dezelfde ruimtelijke logica vestigden zich ook pioniersclubs van de niet-klassieke muziek (rock, punk, jazz, rap, elektro, funk, world of folk) in de immense leegstaande industriële ruimten, waarvan het onafgewerkte interieur bijdraagt tot de bijzondere sfeer die bepaalde plaatsen legendarisch hebben gemaakt. Aangezien die ruimten niet gebouwd werden voor muziekconcerten, laat de kwaliteit van de akoestiek soms wel te wensen over.

³ Zie het artikel "Samen zin geven aan de stad" gepubliceerd door vastgoedontwikkelaar Atenor Group in het tijdschrift "Diversity" nr. 4 van april 2013. Raadpleegbaar op http://fr.atenor.be/divercity/ATENOR_Diversity_4_NL.pdf

Figuur 3. Avondvoorstelling met Williams Burroughs & B Gysin, 16 oktober 1979, Raffinerie van Plan K. Bron: www.realitystudio.org.

2. Van fabrieken tot concertzalen

12. De voormalige “Raffinerie Graeffe” aan de Manchesterstraat in Molenbeek was een van de eerste fabrieken die werden omgebouwd tot cultuurplaats. Deze suikerraffinaderij (waar de bekende bruine suiker werd geproduceerd) werd gebouwd in 1850 en had meer dan 2000 arbeiders in dienst. De raffinaderij werd een tijd lang als vermagazijn gebruikt en stopte haar industriële activiteiten in 1958 [Prouvost, 1994]. In 1977, na 20 jaar leegstand, kwam het gebouw in handen van het theatergezelschap Plan K met Frédéric Flamand als directeur. Het gebouw werd summier ingericht (zonder verwarming waren de winteravonden koud) als schouwburg, bioscoop en dansstudio [Degan, 1992]. Het immense gebouw, dat 5 verdiepingen met grote ruimten en talrijke vertrekken met gietijzeren zuilen telde, was interessant voor een eclectisch avant-gardistisch programma. De avondvoorstelling van 16 oktober 1979 die georganiseerd werd ter gelegenheid van het bezoek aan Brussel van de Amerikaanse schrijver William Burroughs, een boegbeeld van de Beat Genera-

tion⁴, liet een grote indruk na. De muzikale set, geprogrammeerd door de journalisten Michel Duval en Annik Honoré, werd onder meer verzorgd door de groep Joy Division. Het optreden van de post-punkband uit Manchester (die er in 1980 opnieuw optrad) was trouwens het begin van een lange liefdesgeschiedenis tussen Plan K en een van de bekendste platenlabels van Engeland in de jaren '80, Factory Records van Tony Wilson. Duval en Honoré creëerden trouwens met Wilson het label Factory Benelux [Brinkhuis, 2008]. 10 jaar lang kwamen in de Raffinerie beroemde of debuterende post-punk, new wave of avant-gardistische

artiesten, waaronder de groepen Cabaret Voltaire, Echo and the Bunnymen, Human League en Eurythmics, de Amerikaanse regisseur Bob Wilson, de dansers en choreografen Philippe Decouflé en Pierre Droulers of nog de muzikant Michael Nyman.

13. Zelfs de alternatieve cultuur wordt uiteindelijk opgenomen in het officiële circuit. Dat was nodig om het verloederende gebouw te kunnen redden en de activiteiten te kunnen voortzetten. In 1992 werd Frédéric Flamand benoemd tot directeur van het Centre chorégraphique van de Franse Gemeenschap, herdoopt tot Charleroi/Danses. In 1994 kreeg de Raffinerie 70 miljoen Belgische frank voor renovatiewerken en voor de huisvesting van choreografen (onder wie Michèle Anne de Mey, de toekomstige directrice van Charleroi/Danses). De toenmalige minister van Cultuur noemde het centrum een “Maison de la Danse” [Prouvost, 1994]. Het ging om dans in al zijn vormen: dance floors met dj's geprogrammeerd door het festival van hedendaagse muziek Ars Musica tot de “gay en hetero friendly” mega-avondvoorstellingen van de Next.

Figuur 4. Concert Echo and the Bunnymen, 26 januari 1980, Raffinerie van Plan K. Bron: © Philippe Carly.

⁴ Over de invloed van William Burroughs op Ian Curtis en hun ontmoeting in Plan K, zie <http://realitystudio.org/biography/william-s-burroughs-and-joy-division/>

Figuur 5. Concertaffiches, VK. Bron: foto Yves Rouyet.

bekenaars speelden er 's namiddags met de kaarten, naaiden of turnden in de parochiezaal. Een handvol vrijwilligers organiseerden er excursies, gezinsactiviteiten en buitenschoolse activiteiten, maar 's avonds kon het Brusselse publiek er Blur, Suede, Supergrass, Rage against the Machine, Therapy?, Garbage en The Gossip ontdekken. De VK profiteerde volop van de tijdelijke sluiting van de Ancienne Belgique om uitzonderlijk een aantal reeds bekende groepen te programmeren. Ook vandaag nog biedt de VK een programma van rock, metal, reggae, dub en rap aan, dat het midden houdt tussen grote internationale groepen en nieuwe ontdekkingen in nichesegmenten⁷. Naargelang de bekendheid van de artiesten wordt ook gebruikgemaakt van zalen in de buurt: de Beursschouwburg (Auguste Ortsstraat), de Chocolaterie of het Belle-Vue café, Henegouwenkaai.

14. De Raffinerie werd een respectabele plaats en de erfgenamen van de pioniers uit Manchester⁵, de britpop indie wave van de jaren '90, vonden andere garage-achtige ruimten waar ze hun eerste akkoorden aansloegen. Onder hen de VK⁶ (acroniem van Vaartkapoen), gelegen Schoolstraat 76 naast het voorplein Sint-Jan-de-Doper van Molenbeek, een klein Vlaams gemeenschapscentrum met een bar en een parochiezaal. De gepensioneerde Molen-

15. In oktober 1992, enkele honderden meters stroomopwaarts langs het kanaal, was het druk aan de Mariemontkaai: Fool Moon opende de deuren op nr. 26 [Rebuffat, 1992]. Oppericht door Laura Bainvol en Daniel Sanfeld was de Fool Moon tegelijk een concertzaal, een nachtclub en een kunstgalerie. Tevens werden er repeteerlokalen ter beschikking gesteld. Dat gebeurde niet vaak in Brussel en was belangrijk voor de podiumkunsten. De avondvoorstellingen (twee zaterdagen per maand) waren ongezien in het landschap van de Brusselse clubs. De transversaliteit van de kunstrichtingen en de muziekgenres werd er verkend. Zowel rock (Andy Summers van The Police), Afrikaanse muziek (Manu Katché), Zuid-Amerikaanse muziek (de Cubaanse rappers Orishas), jazz (John Scofield, Philippe Catherine), funk (Fred Wesley), klassieke muziek (Nigel Kennedy, laureaat van de Koningin Elisabethwedstrijd), dans, chanson (Dick Annegarn) cabaret (Sandra Zidani, Sam Touzani, Yves Hunstad), vertellingen en beeldende kunst stonden op het programma⁸. De verschillende publieksgroepen (die vaak verschillen per muziekgenre) kwamen er met elkaar in contact "op zijn New Yorks" en werden beïnvloed door de beschikbaarheid en nabijheid van de artiesten.

Figuur 6. Concertticket Bugge Wesseltoft, 21 oktober 1999. Bron: © Fool Moon.

⁵ Op Youtube, het optreden van Joy Division van 16 oktober 1979 in Plan K, een film van Michel Isbecque, zie <http://www.youtube.com/watch?v=q27CRlcljpk>

⁶ Bron: internetsite van VKconcert.be <http://www.vkconcerts.be/#/general>

⁷ Amusant verslag van een concert in de VK in 2011 dat een goed idee van de sfeer geeft. Zie <http://concerts-review.over-blog.com/article-slim-cessna-s-auto-club-the-red-light-rumors-au-vk-molenbeek-le-5-mai-2011-73364430.html>

⁸ Gesprek van Yves Rouyet met Daniel Sanfeld, februari 2014

16. De oprichters van Fool Moon werden enige tijd scheef bekeken als “rijke nozems die naar het kanaal komen”, maar weerlegden dat vooroordeel met een programmatie die openstond voor alle culturen en voor iedereen, ook voor de jongeren uit de wijk die vaak problemen hadden om in andere clubs binnen te geraken. Jongeren namen er zelfs deel aan artistieke experimenten: bijvoorbeeld het project van de hip hop-dansers op het Lemmensplein met de jazzmuzikanten van Aka Moon. In 2001, wanneer de huurovereenkomst ten einde liep, sloot Fool Moon definitief de deuren na een conflict met de burens wegens nachtlawaai en omdat de subsidiekraan werd toegedraaid.

17. In 1994 vestigde een olijke band punkers, onder wie Eric Lemaître (gitarist van Contingent, PPZ30, overleden in 2012), zich in een leegstaand pakhuys op nr. 4 van de Pakhuisstraat in de Vijfhoek. Het pakhuys werd “Magasin 4” gedoopt en draaide enkel op vrijwilligers zonder enige subsidie. Toch werd het pakhuys al zeer snel het trefpunt voor talentvolle rock- en punkgroepen, die echter niet gesteund werden door grote muzieklabels. Aangezien de burens klaagden over het lawaai, stopten de concerten om 22.30 uur, het ideale uur voor de Luikenars, bij wie de locatie erg in trek was, om de laatste trein huiswaarts te kunnen nemen⁹.

18. In 2008, na 14 jaar goede en trouwe diensten en meer dan 3500 groepen op het programma, wenste de eigenaar zijn pand te rendabiliseren en hij wees de exploitanten van Magasin 4 de deur. Een jaar later herrees de feniks uit zijn as en vestigde zich in een oud pakhuys langs het kanaal, gelegen Havenlaan 51, tegenover Tour & Taxis¹⁰. Het positieve van de zaak was dat men kon beschikken over een grotere, moduleerbare zaal met een goede akoestiek. Daardoor kon Magasin 4 zich wagen aan een ambitieuzere programmering en tegelijk zijn roeping als springplank behouden. Zoals een van de managers van de zaal het stelde: “Meer concerten betekent ook grotere gages en grotere problemen ...”. Magasin 4 kreeg voortaan steun van de Franse Gemeenschap, trad toe tot het netwerk “Club Plasma” en kreeg een subsidie van 23.000 € per jaar.

Figuur 7. Oud gebouw van Magasin 4.
Bron : © M4

⁹ Getuigenissen over Magasin 4, zie Yelp <http://fr.yelp.be/biz/magasin4-bruxelles?nb=1>

¹⁰ Interview met het management van Magasin 4, zie http://www.shootmeagain.com/articles/105_magasin4

3. Nightclubbing, we're nightclubbing ...

19. De kanaalzone werd niet alleen bekend door de culturele centra en de clubs, maar ook door de regelmatig herhaalde en/of rondtrekkende avondvoorstellingen. Voorbeelden daarvan waren vanaf het einde van de jaren '90 de voorstellingen *Crema e gusto*¹¹ in de Bodega, een oud schoonmaakbedrijf aan de Birminghamstraat dat door twee Spaanse broers in 1998 werd omgevormd tot nachtclub [Bosseler, 1998], en in de jaren 2000 de elektromuziekavonden in Tour & Taxis.

Figuur 8. Eerste festival Couleur Café op de vlakte van Tour & Taxis, 1994. Bron: © Thyl Beniest.

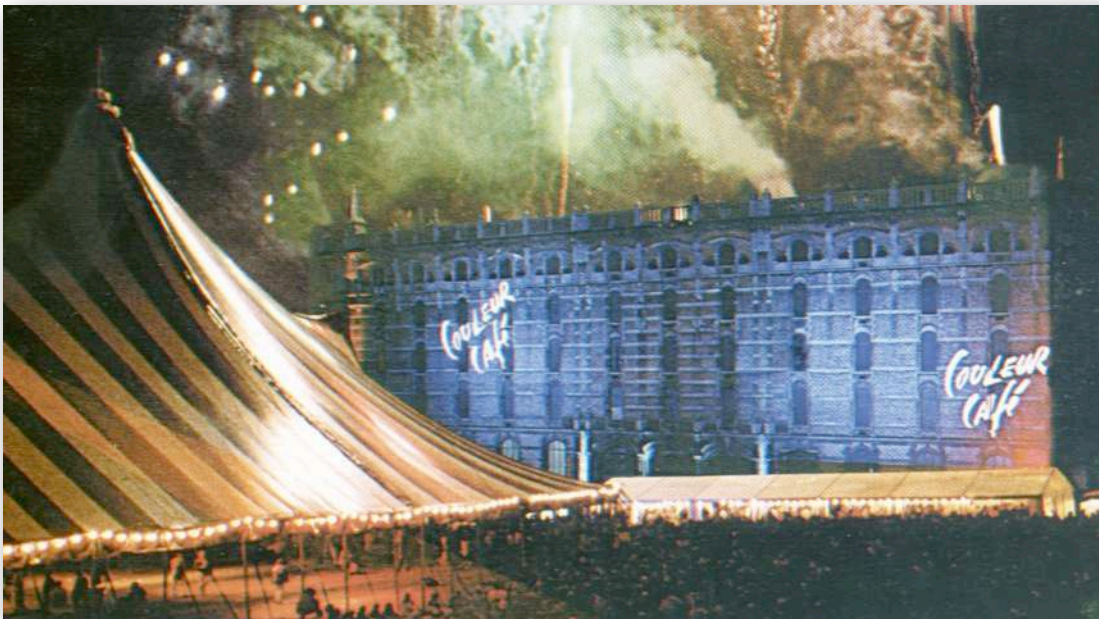
20. De Bulex-avonden, in het leven geroepen door Dominique Speecker, onderscheidden zich op het gebied van "alter clubbing tourism" [naamloos in *Le Soir* 2012]. Het concept (dat dicht aanleunde bij "rave parties") was in 1989 uniek in Brussel: elke maand werd de avond op

een geheime plaats georganiseerd. Kleine stickers op openbare banken of op de palen van wegwijzers vermeldten een telefoonnummer. Als men er de dag zelf naar belde, werd men verbonden met een antwoordapparaat dat een adres opgaf. Ter plaatse ontdekte men een onbekende en buitengewone locatie waar zelden een avondvoorstelling georganiseerd werd. De aldus ontdekte locaties en wijken lagen vaak langs het kanaal. Bulex was niet elitair en kon bijna een halve eeuw lang zijn oorspronkelijke sociale waarden handhaven: "multi-etniciteit, socio-culturele mix, geen dresscode en democratische prijzen". De avonden werden in 2012, na een onderbreking van drie jaar, opnieuw georganiseerd door Jonathan Giacomelli, een overtuigd ecologist (voortaan gratis toegang voor fietsers), werden professioneler en zelfs uitgevoerd naar bekende Europese festivals, waaronder het beroemde Paléo Festival van Nyon in Zwitserland.

4. Een stedelijk en kosmopolitisch festival

21. Het kan verkeren, want uiterekend het Zwitsers festival in Nyon diende als model voor een ander groot muzikaal evenement in de kanaalzone: *Couleur Café*¹². Patrick Wallens (vzw Zig Zag) en Mirko Popovitch (cultureel centrum La Vénérerie en Africalia) ontdekten er immers het concept van een festival als ontmoetingsplaats tussen stedelijke en wereldmuziek. Volgens de initiatiefnemers krijgt stedelijkheid pas haar echte betekenis als het evenement plaatsheeft in de stad in dichtbebouwde en gemengde wijken (in tegenstelling tot de toenmalige trend om festivals in een open veld op het platteland te organiseren). Het festival werd in 1990 in de Hallen van Schaarbeek georganiseerd en verhuisde al snel naar Tour & Taxis in 1994.

22. Op 20 jaar tijd kreeg het Festival *Couleur Café* internationale bekendheid met de grootste sterren van de rai, hip hop, soul, reggae, latinomuziek en geleidelijk elektro. Het festival besteedt altijd veel aandacht aan Belgische groepen. In 1990 was de eerste editie al een groot succes met 5.300 bezoekers. De editie 2013 lokte meer dan 80.000

¹¹ Drie avonden in één, in de Bodega in 2006 <http://www.netevents.be/fr/soiree/63416/-3-Makes-a-crowd--by-Crema-e-Gusta-Movida-social-club-B-y-records/>

¹² Geschiedenis van *Couleur Café* op de internetsite http://2013.couleurcafe.be/nl/couleur_cafe/history-370.html

bezoekers op de site van Tour & Taxis, die voor de gelegenheid was omgebouwd tot een “world village”. Naast muziek biedt het festival ook tentoonstellingen, gerechten van allerhande oorsprong en danslessen. In het dorp kunnen de ngo's die actief zijn in ontwikkelingshulp, met elkaar in contact komen.

5. Rock & roll en stoelendans

23. In vergelijking met het grote aantal activiteiten van de alternatieve circuits zijn de traditionele cultuurinstellingen in mindere mate vertegenwoordigd in de kanaalzone, maar dat betekent niet dat ze er geen voet aan de grond hebben. Ze zijn vooral Vlaams, maar werden ook – en zelfs grondig – beïnvloed door de bijzondere kenmerken van het grondgebied: deïndustrialisatie, stedelijkheid en multiculturaliteit.

24. KVS, Kaaitheater, Beursschouwburg, AB-Luna, VK, De Markten ... : in de kanaalzone is er een grote concentratie van Vlaamse instellingen.

Figuur 9. U2 in de
Beursschouwburg, 10
februari 1981. Bron: ©
Philippe Carly.

Die situatie wordt verklaard door de combinatie van een performant beleid, en, weer eens, het beschikbare vastgoed.

25. Volgens Jari Demeulemeester¹³ bestaat er sinds de 19^e eeuw en de verfransing van de stad een streven om de Vlaamse cultuur in Brussel te beschermen, te behouden en zelfs uit te breiden. Eerst op het niveau van de gemeenten, wanneer de stad Brussel na een volksofstand beslist om de Koninklijke Vlaamse Schouwburg in 1883 op te richten. Vervolgens op het niveau van de Vlaamse gemeenschap met het idee van de jaren '60 om een “cultuur- en contactcentrum” op te richten, namelijk een plaats voor de Vlaamse volkscultuur en een feestzaal. De oprichting van gemeenschapsinstellingen (Commissie voor Vlaamse Cultuur in de Brusselse Agglomeratie in 1971, Nederlandse Cultuurcommissie in 1972 en, sinds 1989, de Vlaamse Gemeenschapscommissie) maakt het mogelijk om grote budgetten vrij te maken voor het huren, kopen, renoveren en animeren van de cultuurplaatsen.

26. Wat het vastgoed betreft, leidde de Vlaamse investering tot een stoelendans waarbij de instellingen van de ene locatie naar de andere verhuisden naargelang de opeenvolgende renovaties en daarbij onbekende locaties ontdekten die gebruikt werden als tijdelijke vervanging, maar achteraf vrij vaak verder gebruikt werden.

27. Na een brand in 1955 nam de KVS tijdens de renovatiewerken zijn intrek in het oude theater van de Beursschouwburg (de voormalige feestzaal La Brasserie Flamande, opgericht in 1885). In 1964 was de KVS opnieuw toe aan renovatie: de regering huurde opnieuw de Beursschouwburg. Nieuw was dat de staatssecretaris voor Vlaamse cultuur de KVS ertoe verplichtte de locaties gedeeltelijk ter beschikking te stellen van de Vlaamse populaire artiesten (dat was de gelegenheid om het fameuze concept “cultuur en contactcentrum”, een soort van gemeenschapscentrum *avant la lettre*, in de praktijk te brengen).

28. In de jaren '70 en '80 werden in de Beursschouwburg jeugdtheater en popconcerten georganiseerd. Tom Waits en U2 (tijdens hun allereerste tournee in 1981) traden op in de kleine concertzaal, die 350 plaatsen telde. Er waren toen veel uitwisselingen tussen de Beursschouwburg en Plan K, dat geen middelen voor renovatiewerken had en het daardoor

¹³ Gesprek van Jan Ackenhaussen (ATO) met Jari Demeulemeester, februari 2014.

moeilijk had om de infrastructuur op een minimumniveau te houden en de groepen fatsoenlijk te kunnen ontvangen. De overdracht van de programmatie van Plan K naar de Beursschouwburg was het begin van de integratie van rockconcerten in de meer officiële Vlaamse culturele wereld.

29. De Beursschouwburg zelf bleek al snel te klein voor de rockscène. Daarom kocht de Belgische regering in 1977 twee gebouwen: de Botanique (die later de bekende Franstalige rockscène onderdak geeft) en de Ancienne Belgique. Historisch gezien was de Ancienne Belgique een locatie die vooral gericht was op het Franse chanson en samenwerkte met de Olympia in Parijs (met concerten van Jacques Brel of Edith Piaf). Die locatie werd echter de tweede pijler van het Vlaamse project voor een cultuur- en contactcentrum: de feest- en concertzaal. Uiteindelijk verhuisden de concerten pas 9 jaar later van de Beursschouwburg naar de Ancienne Belgique wegens veelvuldige technische problemen die voor vertraging zorgden.

30. Dat was echter niet het einde van de stoelendans: de AB en het Kaaitheater verhuisden naar La Luna en de KVS verhuisde naar de Bottelarij. In 2001 was het de beurt aan de Beursschouwburg, die ondertussen het echte zenuwcentrum van de Vlaamse cultuur in het stadscentrum was geworden, om zich te moderniseren. Weer eens werd er een nieuwe tijdelijke locatie gevonden: de Beurs bis, een oude opslagplaats voor meubelen aan de Kazernestraat 37.

31. De Koninklijke Vlaamse Schouwburg was sinds 1883 gevestigd tussen de Lakensestraat en de Handelskaai in een oud wapenhuis aan de oude dokken die van de 16e tot de 19e eeuw tot in het stadscentrum reikten, en is de oudste culturele instelling in de kanaalzone. Eind jaren '90 zorgde de ontmoeting van de KVS, een klassieke scène voor een veeleer bourgeois publiek, met de sociale en culturele realiteit van de wijken langs het kanaal als het ware voor een elektroshock. In 1999 kreeg intendant Franz Marijnen de nodige financiële middelen om de schouwburg grondig om te bouwen. In de eerste plannen was er sprake van, enerzijds, een grote moderne zaal met een beschermde en zeer strikte neorenaissance-architectuur. Anderzijds werden een aantal functies (studio's, kantoren, repetitielokalen, ateliers, opslagplaatsen) elders ondergebracht in een nieuw functioneel gebouw dat op enkele meters

verderop werd gebouwd aan de Arduinkaai 7-9. De twee plaatsen werden via een tunnel met elkaar verbonden.

32. Tijdens de lange werken die van 1999 tot 2004 duurden, moest de KVS een locatie vinden om zijn activiteiten voort te zetten. Het werd het gebouw gelegen Delaunoystraat nr. 58 in het centrum van het historische Molenbeek: de Bottelarij. De oude lambiekbrouwerij Vos Kina, die in 1943 werd omgebouwd tot een bottelarij voor de brouwerij Belle Vue, stopte ermee in 1996. De Bottelarij werd een plaats voor de creatieve industrie. Er werden kantoren en studio's voor artiesten, culturele verenigingen en de afdeling theater van het Rits (een kunstschool) gevestigd naast de Kleine Academie en a.pass (postgraduaat in "advanced scenography"). Tussen 2002 en 2006 richtte de KVS er tijdelijk 2 theaterzalen in.

33. Het gebruik van de Bottelarij was niet echt een succes. Het traditionele publiek van de KVS bleef weg. Zoals dramaturge Hildegard De Vuyst uitlegt, zijn "de fundamentele waarop de KVS is gebouwd de burgerlijke idealen van Vlaamse ontvoogding en culturele zelfbeschikking. Het feit dat het homogeen Vlaamse, ietwat oudere publiek vanuit Vlaanderen of de Brusselse rand niet naar de Far West van Molenbeek wil of durft te komen, geeft de doodsteek aan de KVS oude stijl. Misschien ziet de foyer van de Bottelarij er te zeer uit als een bruine kroeg om nog als bolwerk van Vlaamse cultuur in Brussel verdedigd te worden." [De Vuyst, 2012].

34. Bovendien sloeg de KVS er niet in om nieuwe Brussels publieksgroepen aan te trekken, ondanks enkele schuchtere multiculturele experimenten die ietwat paternalistisch en soms onhandig waren. De confrontatie tussen de Vlaamse officiële cultuurwereld en de realiteit van de wijken liet niemand onberoerd. In 2001 gooide intendant Marijnen uitgeput de handdoek in de ring. Hij werd vervangen door twee jongeren van minder dan 30 jaar: directeur Jan Goossens en zijn assistent Danny Op De Beeck. De visie van de KVS op de podiumkunsten was definitief veranderd. Zijn contact met de undergroundbeweging in de kanaalzone leidde tot een radicale modernisering van het belangrijkste Vlaamse toneelgezelschap van Brussel. Voortaan profileert de KVS zich als een "stadstheater" met een artistieke inslag waarbij volgens zijn eigen bewoordingen "generositeit, interconnectiviteit en superdiversiteit" centraal staan [De Vuyst, 2012].

Figuur 10. Concerttickets in La Luna: Suede, Portishead, Stone Roses, Cocteau Twins. Bron: collecties François Dubuisson en Yves Rouyet.

35. La Luna, de erfgenaam van het rijke culturele leven aan de Antwerpenlaan van vóór de oorlog, werd gebouwd in 1929-1932 op het Saincteletteplein, op de site van een voormalig lunapark. Dat fantastische multifunctionele gebouw in art deco-stijl huisvestte tot in de jaren '50 een variététheater. Het gebouw werd gesloten wegens de hinder die werd veroorzaakt door het viaduct van Koekelberg (een echte autosnelweg die ter hoogte van de eerste verdieping passeerde). Het werd enige tijd gebruikt door een tapijtenhandelaar en vervolgens volledig ontruimd ten gevolge van de metrowerken. Het gebouw werd opgekocht door de n.v. Immobilière Moderne in 1988. In 1991 sloot de Vlaamse Gemeenschap een huurovereenkomst van 30 jaar met de n.v. om het theater te renoveren en uit te rusten en er het Kaaitheater en de Ancienne Belgique, waarvan de lokalen aan de Anspachlaan gerenoveerd en akoestisch geïsoleerd moesten worden, tijdelijk te huisvesten. Intussen werd het viaduct afgebroken en de laan heraangelegd. Tijdens de werken in de AB traden de rocksterren van de jaren '90 dus op aan de oever van het kanaal: Noir Désir, Björk, Robert Plant, Nick Cave, Oasis, Radiohead, Placebo, Foo Fighters, Portishead, Texas, In 1996 keerde de AB terug naar haar oorspronkelijke locatie en werd La Luna volledig ter beschikking van het Kaaitheater gesteld.

6. Netwerk en openheid door de festivals

36. Zoals de naam laat vermoeden, ging het Kaaitheater vzw in 1977 van start in een tent op de oude kaaien achter de KVS [onbekend in La Libre, 1979]. Hugo De Greef (ex Beursschouwburg) en Walter Moens (ambtenaar bij de Nederlandse Commissie voor de Cultuur van de Brusselse Agglomeratie) hadden het idee opgevat om een festival van het nieuwe theater te organiseren ter gelegenheid van de 100ste verjaardag van de KVS in 1977, in zekere zin als reactie op het traditionelere theater dat nog steeds in de grote instelling werd gespeeld. Voor de tweede editie van het festival in 1979 speelden de twee protagonisten in op het elan

rond de viering van duizend jaar Brussel om een hedendaags theaterfestival van wereldniveau te organiseren met 19 gezelschappen uit 11 landen die voor 55 voorstellingen op 10 plaatsen zorgden, waaronder de KVS, de Beursschouwburg en Théâtre 140. Naast de grote namen van het hedendaags theater, zoals Bob Wilson, liet de voorstelling onder leiding van Salvador Tavora, de directeur en oprichter van de Spaanse groep la Cuadra de Sevilla, een grote indruk na. Hij zette Spaanse gastarbeiders in Brussel op de scène en bracht aldus hun situatie en problemen voor het voetlicht.

37. Vanaf 1985 vestigde het Kaaitheater zich in de oude brouwerij L'Etoile (1850-1957) aan de Onze-Lieve-Vrouw van Vaakstraat, die in 1984 werd opgekocht door de artiestenvereniging Schaamte. Schaamte en het Kaaitheater, die van meet af aan nauw samenwerkten, fuseerden trouwens in 1988. Het Kaaitheater zat echter al snel te krap in de Onze-Lieve-Vrouw van Vaakstraat voor zijn eigen programmatie van heden-

Figuur 11. Persconferentie van de Wooster Group (met acteur Willem Dafoe uiterst rechts) en Hugo De Greef, directeur van het Kaaitheater, 1996. Bron: © Kaaitheater

Figuur 12. Affiche van het Kaaitheaterfestival 1981, grafische vormgeving Ever Meulen. Bron: © Plaizier

daagse dans van zeer hoog niveau (Jan Fabre, Anne Teresa de Keersmaecker), theater (Wooster Group NY, Josse De Pauw ...), optredens en klassieke muziek. De instelling keerde dus terug naar het kanaal met de ingebruikname van La Luna, dat trouwens in 2001 werd herdoopt tot Kaaitheater. Het oorspronkelijke gebouw, dat voortaan "Kaaistudio's" werd genoemd, werd evenwel behouden als repetitieruimte en voor producties die een kleinere infrastructuur vereisen¹⁴.

38. De voorstellingen van het theaterfestival waren minder verspreid over de stad, aangezien de Kaai voortaan over twee prachtige zalen beschikte. De BRONKS werd evenwel vaak gebruikt.

39. De BRONKS (acroniem van BRussel ONderwijs KunST) is een kunsthuis dat in 1991 werd opgericht door Oda Van Neygen¹⁵, directrice van het jongerentheater van de Beursschouwburg. Het maakt theater voor kinderen en jongeren. Na een nomadenbestaan van 17 jaar krijgt de BRONKS sinds 2009 vast onderdak aan de Varkensmarktstraat.

40. Tegelijkertijd krijgt sinds 1994 een ander festival van hedendaagse multidisciplinaire en creatieve kunst een prominente rol in het Brussels cultuurlandschap: het KunstenFESTIVALdesArts. Opgericht en tot in 2006 geleid door de voormalige directrice van de Singel Antwerpen, Frie Leysen, is dit festival stedelijk, kosmopolitisch en tweetalig van opzet [Duplat, 2005]. Het festival vraagt om subsidies bij de twee gemeenschappen, wat uiterst zeldzaam is in het Belgische institutionele cultuur-

landschap en bijzonder moeilijk. Een bewijs voor de authentieke bicommunautaire identiteit van het project is het feit dat Christophe Slagmuyl-der, een Franstalige, sinds 2007 het project leidt dat men in de Franse Gemeenschap iets te Vlaams vindt. Het Kunstenfestival maakt gebruik van de belangrijkste locaties en instellingen in de kanaalzone die aan de podiumkunsten zijn gewijd: de Beursschouwburg (als centraal punt), de Markten, Tour & Taxis, La Luna, de Bottelarij, La Bellone, de Raffinerie, de Kaaistudio's ... Voorts werden levende kunsten georganiseerd in cultuurplaatsen die doorgaans bestemd zijn voor de beeldende kunst, zoals dans in de Comptoir du Nylon in 2005. Tot slot werden zeer bizarre locaties ontdekt en gebruikt, zoals de parking aan de Vlaamsesteenweg, waar in 2001 een film werd getoond.¹⁶

7. De erfenis

41. Het alternatieve karakter van het kanaal bestaat ook vandaag nog: de club de K-nal aan de Havenlaan slaagt in de stoutmoedige uitdaging om de bankiers van de KB 's middags een lunch aan te bieden en 's avonds plaats te maken voor elektromuziek. In het algemeen blijft de kanaalzone een belangrijk centrum voor clubs of zalen waar respectievelijk elektromuziek of live muziek wordt gespeeld: Madame Moustache¹⁷ aan de Brandhoutkaai, Mister Wong¹⁸ sinds 2011 aan de Zwarte Lievevrouwstraat, Magic Mirror in Tour & Taxis en Les ateliers Claus¹⁹ sinds 2006 aan de Brabantstraat.

¹⁴ <http://www.kaaitheater.be/nl/p252/gebouwen>

¹⁵ http://www.bronks.be/page.jsp?ref=over_mission

¹⁶ Alle programma's van het KFA sinds 1998 werden geanalyseerd om de inventaris van de cultuurplaatsen op te maken.

¹⁷ <http://www.madamemoustache.be/>

¹⁸ http://visitbrussels.be/bitc/BE_nl/nightclub/8063/mister-wong.do

¹⁹ <http://www.lesateliersclaus.com/archive/2013>

42. Sinds de jaren 2000 is La Compilothèque²⁰ wellicht de trouwste erfgenaam van de artistieke undergroundbeweging in de kanaalzone, een leegstaand oud café aan de Akenkaai, dat de niche die zijn voorgangers hebben achtergelaten, bewonderenswaardig opgevuld heeft. Het café wordt geanimeerd door mensen met passie en organiseert avant-gardistische alternatieve concerten. Zonder communicatiestrategie was het echter vrij moeilijk om zich te informeren over de activiteiten. Het café sloot in mei 2013 en bepaalde activiteiten verhuisden naar La Parfumerie²¹, een kraakpand aan de Ninoofsepoort, dat ruimte biedt voor allerhande concerten en avondvoorstellingen.

43. La Chocolaterie²² zet sinds 2007 de traditie van hergebruik van leegstaande industriële ruimten voort en stelt de polyvalente zalen van de voormalige chocoladefabriek Neuhaus aan de Van Malderstraat in Molenbeek ter beschikking van artiesten en organisatoren van evenementen.

44. In 2011 doet The Egg²³ hetzelfde in Kuregem en verbouwt een industriegebouw aan de Barastraat (tot in 2000 gebruikt als atelier en centrale opslagplaats van De Munt) tot een complex met een groot aantal zalen en een duidelijke roeping als ontmoetingsplaats tussen de culturele wereld, de media en het bedrijfsleven. The Egg is ook de thuisbasis van het theatergezelschap La Comédie de Bruxelles onder leiding van acteur en regisseur Daniel Hanssens.

45. In de categorie “avant-gardistisch theater” vermelden we nog aan Vlaamse kant het Alibi collectief²⁴, rondtrekkend experimenteel theater, dat sinds 1993 zijn intrek heeft genomen in een oude fabriek van zoetstoffen aan de Vooruitgangstraat 323 in Schaarbeek, herdoopt tot “Flavoria” en, aan Franstalige zijde, het collectief ZUT, Zone Urbaine Théâtre, dat het levenslicht zag in 2004 [Ancion, 2004], ermee stopte in

2010 [Perotti, 2010] en in de Ransfortstraat in Molenbeek een springplank van grote kwaliteit bood.

8. Het kanaal, “zo veraf, zo dichtbij”

46. De analyse van de vestiging van de cultuurplaatsen in de kanaalzone in de loop van de laatste decennia onderscheidt drie fasen op ruimtelijk en chronologisch vlak.

47. De eerste periode is die van de vestiging van grote instellingen aan de westrand van de Vijfhoek, onder meer aan de rand van de oude havengebieden, die vroeger tot in het noordwesten van de stad reikten. Die instellingen bevinden zich niet ver van het kanaal, maar keren het paradoxaal genoeg de rug toe. De KVS, de Beursschouwburg, het Théâtre National zijn instellingen die op het stadscentrum met de grote lanen gericht zijn. Toch komt er rond de KVS een kleine concentratie van cultuurplaatsen tot stand met verschillende kleine theaters zoals het Garagetheater of het Waltratheater.

48. Vanaf de jaren '70 tot het midden van de jaren '90 ontdekten de culturele actoren de locaties rond het kanaal. Ze maakten er gebruik van om hun imago op te bouwen. Hun vestigingsstrategie leek evenwel op die van een “waterfront” en ze keerden ditmaal de wijken en hun inwoners de rug toe. In die periode kwam er een centrum ten westen van het kanaal rond de Ninoofsepoort tot stand. Uiteindelijk behield enkel de VK op het voorplein van de Sint-Jan-de-Doperkerk zijn culturele en sociale werking als gemeenschapscentrum in het hart van het historische Molenbeek en zijn inwoners.

²⁰ Getuigenis van Lise Nakhlé (ATO)

²¹ Voor een sprekende beschrijving van een avondvoorstelling in La Parfumerie, zie <http://www.matamore.net/agenda/index.php?cookie=2&year=2013&month=08&day=27&categorie=&navigation=&limit>

²² <http://www.la-chocolaterie.be/>

²³ <http://www.eggbrussels.eu/>

²⁴ http://www.alibicollectief.be/index_nl.htm

49. In de jaren '90 ontdekten de instellingen, operatoren en het publiek de sociale realiteit van de wijken rond het kanaal. De ZUT, de Bottelarij, de Kaaistudio's... geraakten dieper verankerd in de volkswijken. De Fool Moon, la Bodega, Couleur Café boden een gemengd programma aan. De discoursen en acties kregen een meer stedelijke en multiculturele inslag. De instellingen trachtten, soms met problemen en niet enkel op cultureel vlak, de banden met de wijkbewoners nauwer aan te halen. Het oude stoffenmagazijn La Tentation aan de Lakensestraat werd in 1997 omgebouwd tot een cultureel centrum door de Galicische gemeenschap. De grote ruimte, die plaats bood aan meer dan 1.000 personen, kwam geleidelijk zeer in trek bij andere buitenlandse gemeenschappen in Brussel. Tegelijk met haar culturele werking werkte La Tentation samen met de vzw Cosmos, een opleidings- en tewerkstellingscentrum in catering. Van zijn kant rekruteert de VK zijn personeel (bar, veiligheid, techniek) in de wijk aan de Ransfortstraat. Het publiek blijft evenwel nog vrij homogeen en komt uit andere wijken...

Conclusie

50. "Manchester", "Birmingham" en "Antwerpen" zijn straatnamen uit het industriële en havenverleden van de kanaalzone, die, zoals de steden waarnaar ze verwijzen, bijna 40 jaar lang een buitengewoon underground artistiek laboratorium waren met vele ontdekkingen en, uiteindelijk, artistieke successen. Overal in de kanaalzone zijn er cultuurplaatsen tot ontwikkeling gekomen dankzij het werk van vrijwilligers die gedreven werden door een sociaal ideaal en/of een creatieve passie. Die locaties zorgden voor intense ontmoetingen tussen internationale en Brusselse artiesten en een experimentele kruisbestuiving tussen diverse kunstdisciplines: muziek, dans, beeldende kunst...

51. De culturele actoren van de kanaalzone trokken voordeel uit een context die om drie redenen gunstig was. Enerzijds de deïndustrialisatie, waardoor uitzonderlijke locaties tegen lage prijzen ter beschikking konden worden gesteld. Anderzijds het beleid van de Vlaamse Gemeenschap als subsidiërende overheid om Nederlandstalige culturele initiatieven in Brussel te steunen. Tot slot, een vrij zwakke en trage gen-

trificatie in Brussel (vooral in de kanaalzone), in tegenstelling tot andere Europese of Amerikaanse steden, waar de reconversie van leegstaande havenzones sneller en zelfs brutaal verliep. Doordat de vastgoeddruk lange tijd binnen de perken bleef, konden de artistieke activiteiten in de kanaalzone tot bloei komen en werden er nauwere banden gesmeed met de lokale bevolking met weinig sociocultureel kapitaal en vaak buitenlandse roots. Dat verliep evenwel niet zonder grote problemen en soms met grote mislukkingen.

52. Die Brusselse beweging is niet uitzonderlijk. In New York of Londen bijvoorbeeld werden artiesten er vaak van beschuldigd dat ze de Trojaanse paarden van de gentrificatie zijn. Zodra dat proces echt op gang was gebracht, moesten ze al snel oprasssen. De verantwoordelijkheid van de artiesten wordt evenwel gerelativeerd door diverse auteurs [Davis, 2013]. Tatiana Debroux wijst er trouwens op dat de beeldende kunstenaars niet vóór, maar veeleer tegelijk met de sociologische transformatie naar de centrumwijken verhuizen [Debroux, 2013]. Wat de vestiging van de podiumkunsten in de kanaalzone betreft, tonen we aan dat die beweging op gang werd gebracht aan het einde van de jaren '70, in een stroomversnelling raakte in het begin van de jaren '90 en bij de overgang naar het nieuwe millennium in het officiële circuit werd opgenomen en nog sterker werd. Men kan dus stellen dat de gentrificatie plaatsheeft voordat de beeldende kunstenaars er zich vestigen en er weer belangstelling voor die wijken komt.

53. In de kanaalzone zijn een groot aantal culturele initiatieven blijven bestaan nadat ze geprofessionaliseerd en in het officiële circuit werden opgenomen en eigenaar (ofwel rechtstreeks ofwel via de subsidiërende overheid) werden van de locaties waarvan ze gebruikmaken). Mettertijd werden de tot culturele centra omgebouwde oude pakhuizen gerenoveerd, ingericht en gemoderniseerd. De festivals werden groter en bekender.

54. Vandaag zitten de vastgoedprijzen in de lift en neemt het aantal vastgoedprojecten toe: uitbouw van de site Tour & Taxis, woontoren Up-Site, waaraan Atenor de laatste hand legt, reconversie van de Post in woning door AG Real Estate in het Becodok, gemengd project City Docks van Atenor in het Biestebroekdok en een groot aantal kleinschaligere projecten voor verbouwing tot woningen. Een deel van de

cultuurplaatsen uit de "pionierstijd" werd echter mettertijd opgenomen in het officiële circuit en vond de nodige middelen om de gebruikte locaties te renoveren en er eventueel eigenaar van te worden. Dat verkleint het risico dat ze door de werking van de vastgoedmarkt naar andere plaatsen in de stad worden verdreven.

55. Op symbolisch vlak is de identificatie met de kanaalzone zo sterk geworden dat artiesten en locaties (zowel grote instellingen als minder bekende locaties) een netwerk vormen rond een Platform Kanaal²⁵, dat vandaag onder meer een gelijknamig festival organiseert. Ruimtelijk gezien komt dat vandaag tot uiting in een geconcentreerd cultuuraanbod in het westen van de Vijfhoek in Molenbeek en Kuregem. Al met al gaat het over een zeer recente concentratie in de geschiedenis van de Brusselse cultuur, die in grote mate afsteekt tegen het sociaaleconomisch statuut van de meeste inwoners van de wijken in kwestie. Uiteindelijk krijgt de organisatie van het evenement Molenbeek, culturele hoofdstad van de Franse Gemeenschap in 2014, dat buitenissig kon lijken, betekenis in het licht van die recente ontwikkelingen.

Referenties

Wetenschappelijke of geschiedkundige werken

- BRINKHUIS, F., 2008. *Les Disques du Crépuscule – history in* <http://lesdisquesducrepuscule.com>
- DE BEULE, M., 1994. *Bruxelles une ville industrielle méconnue*, in: *Dossiers de la Fonderie*, I, Bruxelles
- DEBROUX, Tatiana, 2013. *Binnen en buiten de stad. Schets van een geografie van de beeldend kunstenaars in Brussel (19e – 21e eeuw)*. In: *Brussels Studies*, Nummer 69, 8 juli 2013, www.brusselsstudies.be
- DELIGNE, Chloé, 2005. *Brussel boven water. De relatie van de stad met haar waterlopen van de Middeleeuwen tot vandaag*, nr.7, Museum van de Stad Brussel.
- DELIGNE, Chloé, 2003. *Bruxelles et sa rivière. Genèse d'un territoire urbain (12e - 18e siècle)*, Brepols: Turnhout.
- DEMEY, T., 2008. *Un canal dans Bruxelles, bassin de vie et d'emploi*, Bruxelles, Badaux.
- DEMEY, T., 1990. *Bruxelles, chronique d'une capitale en chantier, T.1: Du voûtement de la Senne à la jonction Nord-Midi*, Bruxelles: Ed. Paul Legrain/C.F.C.-Editions.
- DESSOUROUX, Christian, 2008. *Gedeelde ruimten, betwiste ruimten. Brussel, een hoofdstad en haar inwoners*, CIRHIBRU (ULB) – Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Brussel.
- DE VUYST, H. *Een geschiedenis van KVS, Ons repertoire 2001-2012*, KVS, <http://www.kvs.be/nl/ons-repertoire-2001-2012>
- JAUMAIN, Serge (dir.), 2009. *Erfgoedbibliotheek van de Belgische gemeenten. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*, Lannoo uitgeverij.
- KESTELOOT, C., VAN DER HAEGEN, H., 1997. *De geografische dimensie van de dualisering in de maatschappij*. KU Leuven.

²⁵ <http://www.platformkanal.be/>

VAN CRIEKINGEN, Mathieu, 2006. Welke toekomst voor de Brusselse centrumwijken? In: *Brussels Studies* nr. 1, 12 december 2006, www.brusselsstudies.be

VANDERMOTTEN, C., VERMOESSEN, F., DE LANNOY, W., DE CORTE, S., Europese Steden, vergelijkende cartografie, In: *Tijdschrift van het Gemeentekrediet*, 53e jaargang, nr. 207-208, 1999/1-2, p. 136.

Persartikels

ANCION, L., 2004. Zut, un nouveau théâtre à Bruxelles, In: *Le Soir*, 13 augustus 2004

BOSSELER, J., LIBERT, G., 1998. Du vin, de la guitare et des pas de flamenco: c'est « La Bodega » ! La « noche » espagnole réanime un morne quartier. Derrière, le Plan K redansera. In: *Le Soir*, 12 september 1998.

DAVIS, B., Are Artists to Blame for Gentrification? Or would SoHo, Chelsea, and Williamsburg have gentrified without them?, 15 oktober 2013, site www.Slate.com
http://www.slate.com/articles/life/culturebox/2013/10/are_artists_to_blame_for_gentrification_or_would_soho_chelsea_and_bushwick.html

DEGAN, C., 1992. Le Plan K quitte la Raffinerie. Quand Charleroi danse, Bruxelles fait tapisserie, In: *Le Soir*, 3 september 1992.

DUPLAT, Guy, 2005. Frie Leysen quitte le Kunsten en 2006, In: *La Libre*, 23 september 2005.

PROUVOST, C., 1994. Bruxelles/danses à la Raffinerie, enfin ! In: *Le Soir*, 17 juni 1994.

PEROTTI, C, 2010. ZUT, c'est fini ! "Mais sans amertume". In: *La Libre*, 15 mei 2010.

REBUFFAT, J., 1992. Une asbl qui veut allier la culture et l'animation. In: *Le Soir*, 10 oktober 1992.

Onbekend, 2012. Bulex revient, vive le Bulex ! In: *Le Soir*, 2 maart 2012.

Onbekend, 1979. Le Festival du Kaaithéâtre accueillera 19 troupes de 11 pays à Bruxelles, In: *La Libre*, 1 februari 1979.

Internetsites

Alibicollectief: http://www.alibicollectief.be/index_nl.htm

Les Ateliers Claus: <http://www.lesateliersclaus.com/archive2013>

BRONKS: http://www.bronks.be/page.jsp?ref=over_mission

BRU+: <http://www.bruplus.irisnet.be/>

Couleur Café:
http://2013.couleurcafe.be/nl/couleur_cafe/history-370.html

Les Disques du Crépuscule:
<http://lesdisquesducrepuscule.com/history.html>

Emilio Lopez-Menchero:
<http://www.emiliolopez-menchero.be/spip.php?article74>

Kaaithéâtre: <http://www.kaaitheater.be/nl/p252/batiments>

KVS: http://kvs.be/sites/default/files/kvs/Repertoire_2001-2012_Nl.pdf

Madame Moustache: <http://www.madamemoustache.be/>

Mister Wong:
http://visitbrussels.be/bitc/BE_nl/nightclub/8063/mister-wong.do

Platformkanal: <http://www.platformkanal.be/>

Realitystudio:
<http://realitystudio.org/biography/william-s-burroughs-and-joy-division/>

La Tentation: <http://www.centrogalego.be/>

VK Concerts: <http://www.vkconcerts.be/nl/#/general>

Dankwoord

Jan Ackenhausen & Lise Nakhlé (ADT); Ben, BAK XIII & Rewinder (M4); Yasmina Boudia, Vincent Tetaert & Lieve Van Buggenhout (Beursschouwburg); Jari Demeulemeester (AMVB); François Dubuisson; Iva Ghizzardi (Charleroi danse); Frie Leysen (KunstenFestivalDeArts); Frits Maris (Rits School of Arts); Katelijne Meeusen & Mette Ingvarlsen (Kaaithheater); Noemi Palomo (La Tentation); Mirko Popovitch (Couleur Café); Daniel Sanfeld (Fool Moon); Chantal Peeters, Annelies Surkijn & Dub FX (VK); Rose Werckx (AAS).

Financiële steun

Brussels Studies wordt gepubliceerd met de steun van:

Innoviris, het Brussels Instituut voor Onderzoek en Innovatie

Universitaire Stichting

Fonds ISDT Wernaers pour la vulgarisation scientifique - FNRS

Om deze tekst te citeren

ROUYET, Yves, 2014. Rock the Canal! Bijdrage tot de geschiedenis van het cultureel leven in de Brusselse kanaalzone, In: *Brussels Studies*, Nummer 75, 31 maart 2014, www.brusselsstudies.be

Links

Andere versies van deze tekst zijn beschikbaar

ePub FR: <http://tinyurl.com/BRUS75FREPUBLIC>

ePub NL: <http://tinyurl.com/BRUS75NLEPUBLIC>

ePub EN: <http://tinyurl.com/BRUS75ENEPUBLIC>

pdf FR: <http://tinyurl.com/BRUS75FRPDF>

pdf NL: <http://tinyurl.com/BRUS75NLPDF>

pdf EN: <http://tinyurl.com/BRUS75ENPDF>

De video's die verschenen zijn in *Brussels Studies* zijn te bezichtigen op het Vimeo kanaal van *Brussels Studies* op de volgende link : <http://vimeo.com/channels/BruS>